

PARADOKS: NAUCZYCIEL(KA) PRZEDSZKOLA – PROFESJA SPOŁECZNIE WAŻNA O NISKIM POZIOMIE PRESTIŻU

Kinga Kuszak

—
Wydział Studiów Edukacyjnych,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

WPROWADZENIE

Wśród zawodów o najwyższym poziomie zaufania społecznego wymienia się nauczyciela [Research International Pentor] oraz nauczycielkę przedszkola¹ (przedszkolankę) [“»Tak« dla dzieci”], podkreślając misyjność tego zawodu. Istnieją doniesienia wskazujące na to, że ranga tego zawodu zmieniała się w czasie. W latach 60. i 70. nauczyciele sytuowali się na drugim lub trzecim miejscu prestiżu społecznego. Ich pozycja obniżyła się w latach 80.² i 90. do piętnastego miejsca w rankingu zawodów [Szkoda 37]. Obecnie w opinii społecznej istnieje przekonanie, że osoby wykonujące tę profesję mają ważne zadanie do spełnienia. Misyjność (łac. *missio* – posłannictwo) to działanie ukierunkowane na cel, jakim jest „niesienie pomocy, zaspokajanie podstawowych potrzeb innych ludzi, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa fizycznego i zdrowotnego, a także dostarczanie ludziom podstawowych umiejętności czy wiedzy

umożliwiających im prawidłowe funkcjonowanie społeczne” [Czerw and Borkowska 304]. W założeniach misji tego zawodu w powszechnej opinii jest otwartość na potrzeby drugiego człowieka i gotowość służenia mu. Wymaga on wysokiego poziomu gotowości, by odpowiadać na potrzeby innych ludzi, i dużej motywacji. Misyjność tej profesji dostrzec można od samego początku istnienia zawodu: najpierw ochroniarki, następnie wychowawczynie, w końcu nauczycielki/nauczyciela przedszkola.

WYBRANE FAKTY Z HISTORII PEDAGOGIKI PRZEDSZKOLNEJ

W Europie instytucje pełniące funkcje opiekuńcze dla dzieci od trzeciego roku życia zaczęły powstawać pod koniec XVIII wieku (prekursorem idei tworzenia ochron we Francji był Jan Fryderyk Oberlin – proboszcz w alzackiej wsi, który w 1769 roku założył pierwszą ochronkę dla dzieci wiejskich)³. W naszym kraju pierwsza instytucja

1 Choć zawód ten jest sfeminizowany, a mężczyźni spotykają się z przejawami dyskryminacji, zob. [“Pan przedszkolanka”; maria-la71; Karol and Dorota]. W dalszej części rozważań będę używała pojęć: nauczycielka/nauczyciel przedszkola.

2 Trzeba jednak nadmienić, że Ustawa z 26 stycznia 1982 roku wprowadzająca Kartę Nauczyciela nadała nauczycielom sporo istotnych przywilejów.

3 Rozwój przemysłu i zapotrzebowania na pracę kobiet w Anglii doprowadziły do konieczności zapewnienia miejsc opieki dla dzieci kobiet pracujących w przemyśle. Ochronki w Anglii zaawdzięczają powstanie działalności Roberta Owena (założyciela wielkiej przędzalni), który poszukiwał rozwiązania przeciw wyzyskowi dzieci zatrudnianych w przemyśle.

przeznaczona dla dzieci w wieku przedszkolnym została utworzona w 1816 roku. Wcześniej jednak docierały do Polski koncepcje filozoficzne i edukacyjne, między innymi Jana Jakuba Rousseau i Jana Komeńskiego, Jana Henryka Pestalozziego, które zainspirowały ludzi światłych do podjęcia inicjatywy tworzenia ochron. Duże znaczenie dla powstania instytucji opieki dla małych dzieci miały też publikacje wskazujące między innymi na złe warunki ekonomiczne i brak higieny życia dzieci, szczególnie mieszkających na obszarach wiejskich (także w rejonach robotniczych miast), wyzyskiwanie dzieci i wysoką śmiertelność najmłodszych spowodowaną takimi chorobami, jak zapalenie płuc, nieżyt kiszek, błonica, szkarlatyna [Walasek 37]. Pierwsze ochronki zakładali i prowadzili filantropi, działacze społeczni, wizjonerzy, osoby obdarzone wyobraźnią i wrażliwością na potrzeby dziecka. W tym miejscu, ze względu na cel tego opracowania, wspomnę jedynie wybrane osoby. W tym znakomitym gronie należy wskazać Augusta Cieszkowskiego – autora rozprawy *O ochronach wiejskich*. Dzięki jego staraniom przy poparciu Wydziału Towarzystwa Rolniczego w Warszawie utworzono Wydział Ochron Wiejskich w Poznaniu. Kolejną osobą była Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa – założycielka pierwszej ochrony w Warszawie w 1881 roku, w której pracowano z dziećmi zgodnie z opracowanym przez nią programem [Adamek 82]. W tym gronie inicjatorów ochron był też pisarz, nauczyciel, społecznik – Stanisław Jachowicz. Zgodnie z jego sugestią opracowano między innymi regulamin dnia dla ochronek, w którym podkreślano konieczność codziennej dziecięcej zabawy, radosnego śpiewania i recytowania [Walasek 79]. Z kolei Stefania Marciszewska-Posadzowa walczyła o to, by uczynić ochronki instytucjami troszczącymi się nie tylko o bezpieczeństwo, lecz także o zdrowie i wychowanie dziecka. Zwracała uwagę na kwestie odpowiedniego żywienia dzieci, podejmowała zagadnienie tworzenia przy ochronkach ogrodów zapewniających dzieciom warunki do ruchu i zabawy. Wspomniana już Weryho-Radziwiłłowiczowa w 1931 roku opublikowała podręcznik dla ochroniarek, w którym opisała metody wychowania przedszkolnego, odwołując się do koncepcji Froebela, Montessori, Decroly’ego. Podkreśliła w nim rolę nauczycielki przedszkola, postrzegając ją jako „współpracowniczkę” dziecka. Pisała, że ochroniarka „nie wysiła się na udzielanie

swoich wiadomości dziecku, a dopomaga mu do zdobycia samemu przez poszukiwanie i pracę osobistą” [6]. Jako inicjatorka Towarzystwa Wychowania Przedszkolnego i jego przewodnicząca oraz wykładowczyni w seminarium dla ochroniarek zwracała uwagę na konieczność tworzenia dziecku warunków do indywidualnego rozwoju. W swoich publikacjach podkreślała: „kierowniczką przedszkola czy ochronki jest przede wszystkim wychowawczynią, przeto powinna dążyć do tworzenia środowiska najbardziej zbliżonego do rodziny [...]. Powinna być cierpliwa, ale stanowcza, taktowna, ciągle pogodna i miła, pracowita, winna być optymistką, kochać życie, dzieci i swój zawód, bo tylko wtedy przyciągnie wychowanków do siebie, wyzyska całkowicie to wszystko, co może dać dziecku przedszkole, wykona w całej pełni swe zadanie wychowawcze” [8-9]. W podręcznikach dla ochroniarek z początków XX wieku kładziono akcenty na zagadnienia dotyczące: rozwoju dziecka przedszkolnego, jego wychowania i kształcenia (szczególnie kształtowania charakteru), zajęć i zabaw w ochronce [Podręcznik], zasad zakładania i organizacji przedszkoli, warunków opieki nad dziećmi [Wawrzyńska 245-252], metodyki pracy z dziećmi przedszkolnymi [Gąsiorowski 109]. W jednym z podręczników tamtego okresu czytamy: „Wychowanie przedszkolne jest najważniejszym okresem w życiu dziecka, ponieważ toruje ono drogę myślom, pragnieniom i czynom jego. Wychowawca w późniejszych latach dostaje w dziecku materiał już nie w pierwotnym stanie natury, ale z pewnymi przyzwyczajeniami, nieraz bardzo silnymi i musi często naprawiać, prostować i zmieniać kierunki. W wieku przedszkolnym mamy tylko naturę dziecka, stąd łatwiejszy wpływ i łatwość w tworzeniu przyzwyczajzeń. Celem wychowania przedszkolnego to postawić dziecko na właściwej drodze dla późniejszego wydoskonalenia i wychowania cech wrodzonych” [Podręcznik 133-134]. Z odpowiedzialności za dziecko, jaką przyjmuje na siebie ochroniarka, zdawali sobie sprawę twórcy pierwszych ochron. Dbano więc o to, by osobę wykonującą tę profesję darzono szacunkiem. Na społeczną estymę ochroniarka musiała sobie jednak zapracować swoim postępowaniem i wysokim poziomem kultury. Pisano: „ochroniarka nie pozwala osobom niepowołanym mieszać się do wewnętrznego życia zakładu, jednakże uprzejmie przyjmuje uwagi rodziców mające

OKRES	OSOBA
Przełom XIX i XX wieku	– ochroniarka – kierowniczką ochrony
Dwudziestolecie międzywojenne	– ochroniarka – wychowawczyni
Lata 1945–1969	– wychowawczyni – nauczycielka przedszkola – personel pedagogiczny przedszkola – instruktorka przedszkola – instruktorka wychowania przedszkolnego
Lata 70. i 80. XX wieku	– przedszkolanka – wychowawczyni – opiekunka – nauczycielka
Koniec XX i początek XXI wieku	– nauczycielka (przedszkolanka) przedszkola – nauczyciel (przedszkolank) przedszkola

Tabela 1. Zmiany pojęć określających osobę pracującą z dzieckiem w wieku przedszkolnym – od ochroniarki do nauczycielki

na celu dobro dzieci i spełnia chętnie ich życzenia, o ile się nie sprzeciwia ogólnemu porządkowi; korzysta z każdej sposobności, by zainteresować rodziców sprawami wychowania i chętnie udziela im pouczeń” [Podręcznik 248]. Powierzając dziecko opiece ochroniarki, zawierano jej profesjonalizmowi i kompetencjom. To jej zadaniem było zainteresować rodziców sprawami wychowania, miała prawo im doradzać i „pouczać”, gdyż dysponowała wiedzą i umiejętnościami potwierdzonymi nie tylko kwalifikacjami zawodowymi, lecz także społecznym cenzusem. Cieszyła się społecznym zaufaniem i prestiżem. Jej zadania nie ograniczały się tylko do zadań wobec podopiecznych i ich rodziców. Wśród obowiązków wskazywano też „dbać o swoje zdrowie, [...] kształcić się dalej przez czytanie pism fachowych i książek treści pedagogicznej, dbać o swój wygląd zewnętrzny i o ubiór staranny [...], utrzymywać stosunki towarzyskie tylko z rodzicami o odpowiednim dla siebie poziomie, inteligencji i wychowaniu, unikać wszystkiego, co mogłoby zaszkodzić jej dobrej sławie” [248]. Ochroniarka miała wyróżniać się nieskazitelną reputacją.

OCZEKIWANIA WOBEC NAUCZYCIELKI/NAUCZYCIELA PRZEDSZKOLA

Od czasu publikacji przytoczonego powyżej fragmentu *Podręcznika dla ochroniarek* minęło prawie 100 lat. Zmieniła się rzeczywistość, w której funkcjonują dzieci i ich nauczycielki/nauczyciele. Zawód ochroniarki ewoluował. Nie tylko w sferze pojęć, którymi określa się osoby pracujące z dziećmi od 3 do 6 lat (tabela 1), zmieniły się też oczekiwania wobec nauczycielek i nauczycieli.

Na przestrzeni 200 lat, od momentu założenia w naszym kraju pierwszych przedszkoli, zmieniły się zadania osób pracujących w przedszkolu: od sprawowania opieki i ochrony dzieci, następnie zadań wychowawczych, wspierania rodziców i prawnych opiekunów dzieci do szeroko rozumianych zadań edukacyjnych, diagnostycznych, profilaktycznych, terapeutycznych, doradczych, animacyjnych, innych. Obecnie najważniejszym zadaniem nauczycielek i nauczycieli przedszkoli jest przygotowanie dzieci do funkcjonowania w świecie, który je otacza i który nieustannie, w sposób trudny do przewidzenia, się zmienia. Współczesne dzieci muszą się nauczyć

funkcjonować w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, w świecie płynnych, nietrwałych relacji, w rzeczywistości wirtualnej. Zadanie nauczycielki/nauczyciela przedszkola jest zatem o wiele trudniejsze i bardziej złożone niż tylko przygotowanie dziecka do radzenia sobie z zadaniami szkolnymi i sprawnego (bezbolesnego) pokonania przez nie progę szkoły, jak się powszechnie uważa. Przygotowanie człowieka do odpowiedzialnego życia, do wyzwań współczesnego i przyszłego świata rozpoczyna się od najwcześniejszego etapu edukacji – właśnie w przedszkolu. Trudno się zatem dziwić, że w literaturze pedagogicznej funkcjonuje pojęcie „powinności nauczyciela” związane z „wprowadzaniem dziecka w świat zjawisk społeczno-przyrodniczych, pomaganiem dziecku bycia w nim wrażliwością podmiotową” [Czaja-Chudyba and Muchacka 16]. O zadaniach edukacyjnych przedszkola i roli pracujących w nim osób w perspektywie całościowego rozwoju jednostki niezwykle trafnie wypowiedział się Robert Fulghum: „wszystkiego, co naprawdę trzeba wiedzieć o tym, jak żyć, co robić i jak postępować, nauczyłem się w przedszkolu. Mądrość nie znajdowała się na szczycie wiedzy zdobytej w szkole średniej, ale w piaskownicy niedzielnej szkółki. Tam się nauczyłem, że trzeba: dzielić wszystko, postępować uczciwie, nie bić innych, odkładać na miejsce każdą znalezione rzecz, sprzątać po sobie, nie brać nic, co do mnie nie należy, powiedzieć »przepraszam«, jeśli się kogoś uraziło, myć ręce przed jedzeniem, spuszczać wodę, jeść ciepłe bułeczki i popijać zimnym mlekiem, prowadzić zrównoważone życie, trochę się uczyć i trochę myśleć, malować i rysować, i śpiewać, i tańczyć, i bawić się, i codziennie trochę poprawować, po południu zdrzemnąć się. A kiedy wyjdiesz z domu, uważaj na ruch, trzymaj ręce i kij przy sobie. Zwracaj uwagę, jak cudowne jest wszystko, co ciebie otacza [...]. Zapamiętaj też to ważne słowo, jedno z pierwszych, jakiego się nauczyłeś: PATRZ. Wszystko to, co trzeba wiedzieć, gdzieś istnieje. Niepodważalne reguły i miłość, i troska o higienę. Ekologia i polityka, i równość wszystkich, i zdrowe życie” [Fulghum]. Dziecko w przedszkolu nie zdobywa tych ważnych doświadczeń pozostawione samemu sobie. Ktoś tworzy warunki dla rozwoju jego wewnętrznego potencjału. Ktoś tworzy warunki i okazje do współpracy i współdziałania z rówieśnikami

i dorosłymi. Ktoś dba o bezpieczeństwo podczas czynności i działań podejmowanych przez dziecko indywidualnie i wspólnie z innymi dziećmi. Ktoś inspiruje, zaciekawia, motywuje do działania, do pokonywania trudności. Ktoś wspiera. Ktoś tłumaczy, wyjaśnia, odpowiada na rodzące się w umyśle dziecka pytania. Ktoś pociesza, gdy przychodzą trudne chwile tęsknoty za najbliższymi. Wymagania wobec nauczyciela/nauczycielki przedszkola nieustannie wzrastają. Wśród istotnych kompetencji nauczycielek i nauczycieli pracujących w przedszkolu Krystyna Żuchelkowska wymienia: kompetencje specjalistyczne, dydaktyczne, psychologiczne, społeczne, aksjologiczne, prakseologiczne, komunikacyjne, współdziałania, kreatywne, informatyczne [“Nauczyciel” 196-200; “Kompetencje” 11-12]. W nowo opublikowanym standardzie kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (także we wcześniej obowiązujących standardach) podkreśla się konieczność wszechstronnego przygotowania do zawodu, na które składają się: opanowanie przez kandydatka/kandydatkę podstaw wiedzy z zakresu filozofii, psychologii, socjologii, metodyki pracy z dzieckiem (z zakresu edukacji polonistycznej, matematycznej, społeczno-przyrodniczej, zdrowotnej, plastycznej, muzycznej, technicznej, z zakresu wychowania fizycznego i metodyki nauczania języka obcego), znajomość podstaw prawa, wiedza na temat struktury i funkcji systemu oświaty, zagadnień edukacji włączającej, zagadnień edukacji międzykulturowej, zasad bezpieczeństwa i higieny pracy w instytucjach edukacyjnych, wychowawczych i opiekuńczych, innowacji pedagogicznych, procesów komunikacji społecznej. Od nauczycielki/nauczyciela przedszkola oczekuje się ponadto, by dysponował(a) kompetencjami do: rozpoznawania indywidualnych potrzeb, możliwości i uzdolnień dzieci, sprawnego diagnozowania czynników zagrażających i identyfikowania ryzyka przyszłych niepowodzeń szkolnych, skutecznego wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnej w realizacji zadań dydaktycznych, identyfikowania i rozbudzania zainteresowań dzieci, udzielania pierwszej pomocy i tym podobnych [“Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r.”]. Nauczycielka/nauczyciel przedszkola powinna/powinien być refleksyjnym praktykiem, przejawiać

gotowość do samorozwoju, pracy nad sobą, autoewaluacji, dokonywania wewnętrznej zmiany i tym podobne. Powinna/powinien umieć pracować w zespole nauczycieli i z zespołem dzieci, w tym również dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, współpracować z rodzicami i opiekunami prawnymi dzieci, współpracować ze specjalistami, nauczycielami w szkole, osobami z najbliższego środowiska lokalnego. To tylko część z powinności i zadań, które na co dzień przyjmują i realizują nauczycielki i nauczyciele przedszkola. Dla części z nich, jak podaje Danuta Waloszek, przyjmowanie na siebie zadań i powinności nauczycielskich wynika z wewnętrznie odczuwanego powołania i satysfakcji płynącej z kontaktów z dziećmi, satysfakcji w ogóle, z odczuwanej przyjemnością kontaktów z młodym człowiekiem. Powołanie, pisze Waloszek, to „przeświadczenie o wyborze najwłaściwszej drogi dla siebie, które może mieć podłoże biograficzne (np. rodzina nauczycielska), ale można je w człowieku obudzić. Dla większości badanych przez wspomnianą autorkę nauczycieli taka kategoria jak powołanie do bycia nauczycielką/nauczycielem przedszkola nie istnieje” [162].

NAUCZYCIEL(KA) PRZEDSZKOŁA – ZAWÓD ZAUFIANIA PUBLICZNEGO

Najważniejsze z zadań tej roli zawodowej wynika bezsprzecznie z faktu, że rodzice, opiekunowie powierzają nauczycielkom i nauczycielom swoje dzieci – najważniejsze OSOBY. Termin „powierzyć” wywodzi się od słowa „wiarę” – wierzyć komuś, dać komuś wiarę, obdarzyć zaufaniem [Długosz-Kurczabowa 706]. Społeczeństwo pokłada wiarę w profesjonalne i osobowe kompetencje nauczycielki/nauczyciela. Wyniki raportu oceny uczciwości zawodowej Polaków wskazują, że nauczyciele to zawód dużego zaufania publicznego [Kantar]. Również w raporcie przeprowadzonym przez firmę KANTAR czytamy: „nauczyciel (jak również lekarz) to jeden z zawodów zasługujących na społeczny szacunek” [Kantar]. Jak dodają autorzy innego raportu, nauczyciel to jeden z zawodów o wysokim poziomie prestiżu społecznego. W hierarchii zawodów prestiżowych⁴ (chodzi raczej o przydatność społeczną niż o szacunek,

poważanie, a już na pewno nie bierze się pod uwagę prestiżu ekonomicznego i związanego z nim komfortu życia osób go wykonujących) nauczyciel usytuowany został wyżej niż lekarz, po pielęgniarkę i inżynierkę w fabryce. Na pierwszym miejscu w tym rankingu znajduje się strażak [“Prestiż zawodów. Komunikat z badań”]. Co ciekawe, wysoką pozycję tego zawodu odnotowuje się na podobnym, wysokim poziomie od 1991 roku [Domański et al.]. Warto też podkreślić, że nauczyciele są postrzegani jako osoby o wysokich kwalifikacjach, czerpiący satysfakcję z wykonywanej pracy, ale również jako osoby o nienagannej postawie moralnej i etycznej [“Opinia społeczna” 3]. W opinii Polaków praca nauczyciela jest trudna i stresująca, dlatego jedna trzecia z nich nie chciałaby, aby ich dzieci wykonywały ten zawód [Walczak 99]. Jak podaje Anna Tyl na podstawie przeprowadzonych przez siebie badań, nauczyciele, niezależnie od etapu edukacji, nisko oceniają prestiż swojego zawodu, niż niż przedstawiciele środowiska medycznego [31]. Ten problem nie odnosi się wyłącznie do polskiej rzeczywistości. Anna Krasnodębska wskazuje na przykład, że w Stanach Zjednoczonych niskie zarobki i niski status społeczny tego zawodu sprawiają, iż jest on domeną kobiet [194]. Sami nauczyciele najwyżej cenią tych spośród swojego grona, którzy „uczą przedmiotów maturalnych w liceach ogólnokształcących zlokalizowanych w dużych miastach, pracują w szkołach, których uczniowie osiągają wysokie wyniki egzaminów zewnętrznych” [Walczak 108; Smak and Walczak 24]. Społeczny prestiż nauczycielki/nauczyciela przedszkola jest niższy niż nauczyciela innych etapów edukacji, nie tylko w gronie nauczycieli, lecz także w percepcji osób z tym zawodem niezwiązanych. Opinie i stereotypowe przekonania na ten temat przejmują i przyswajają już dzieci najmłodsze, co można zilustrować, przywołując następującą wypowiedź dziecka w wieku przedszkolnym: „Ja to tam nie chciałbym być nauczycielem w przedszkolu. W szkole to już trochę tak, bo tam można dawać stopnie i te złe też i wtedy dzieciaki się boją i się uspokajają, a w przedszkolu to nie można już tak i dlatego czasami dzieciaki wchodzi pani na głowę. A w ogóle to nie ma rozmowy, bo chyba facetów nie przyjmują do przedszkola? Ja nie znam żadnego od dzieci. Dyrektorem mógłbym być” [Waloszek 5]. Autorki artykułu opublikowanego w „Gazecie Prawnej” nauczycielkę przedszkola

4 Pojęcie prestiżu nie ma jednej definicji, np. definiuje się je jako zróżnicowaną pozycję społeczną przypisywaną określonym zawodom [Marshall 255], jest też utożsamiane z szacunkiem, estymą, respektem, honorem, statusem społecznym, prestiżem.

sytuują wśród profesji o wysokim poziomie zaufania społecznego, niżej niż nauczycieli uczących w szkole. O społecznej roli tego zawodu piszą następująco: „dla rodziców ich dzieci to skarb. Oddanie swoich pociech pod opiekę obcych osób jest stresujące i rodzi liczne obawy. Dlatego zanim rodzic zdecyduje się powierzyć swoje dziecko opiece takiego lub innego przedszkola, sprawdza dokładnie, jaką reputacją cieszy się dana placówka [...]. Praca przedszkolanki jest dość stresująca i wiąże się z dużą odpowiedzialnością. Dlatego do tego zawodu trafiają niemal wyłącznie osoby, które bardzo lubią pracę z małymi dziećmi” [“»Tak« dla dzieci”]. To jeden z wielu przykładów postrzegania nauczycielek/nauczycieli przedszkoli jako osób, które „lubią dzieci”⁵. Uwadze opinii społecznej i niestety również samych nauczycieli umyka fakt odpowiedzialności za dziecko i jego optymalny rozwój, w której należałoby upatrywać źródła prestiżu, w myśl zasady: im większa odpowiedzialność, tym większy prestiż. W przypadku tego zawodu trudno mówić o prestiżu, jest wyłącznie powinność – obowiązek. Powierzenie komuś innej osoby wiąże się z przekonaniem o odpowiedzialności⁶ tego człowieka za jednostkę oddaną w opiekę. Nie chodzi jednak wyłącznie o odpowiedzialność za bezpieczeństwo dziecka, choć w hierarchii potrzeb zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa ma fundamentalne znaczenie. Przyjęcie małego dziecka to przyjęcie odpowiedzialności (wzięcie na siebie odpowiedzialności przez nauczyciela) za OSOBE, która ma indywidualny potencjał, preferencje, doświadczenia, przyzwyczajenia, która ma określony świat wewnętrzny i ten najbliższy otaczający ją. To przyjęcie odpowiedzialności za to, czego dziecko będzie doświadczając przez większą część dnia, w warunkach innych niż w rodzinnym domu. Jak to ujął Otto Speck za Robertem Spearmanem, „odpowiedzialność za inną osobę uzasadniona jest prawem człowieka do tego, by przez każdą inną istotę rozumną być postrzegany nie tylko jako przedmiot, lecz jako zasobny” [Speck 215]. Nauczycielka/nauczyciel przyjmuje odpowiedzialność za dziecko, które nie potrafi rozpoznać swoich wielu

potrzeb, nie zawsze potrafi skutecznie zakomunikować, czego potrzebuje. Wchodzi w przestrzeń przedszkola z indywidualnymi doświadczeniami i przyzwyczajeniami, strategiami radzenia sobie, które w nowym środowisku często okazują się nieskuteczne, zawodzą. Towarzysząc mu, obserwując je, nauczycielka/nauczyciel staje się odpowiedzialna/odpowiedzialny za rozpoznanie, realizację potrzeb i potencjału dziecka, za uczynienie nowych sytuacji emocjonalnie i fizycznie bezpiecznymi. Nauczycielka/nauczyciel przyjmuje na siebie odpowiedzialność za każde indywidualne dziecko, jego dobrostan i relacje z innymi dziećmi w grupie, za całą powierzoną (często liczną) grupę, za zmiany rozwojowe dzieci. Kategoria poczucia odpowiedzialności za dziecko jest wskazywana przez nauczycieli i nauczycielki przedszkoli jako kluczowa [Waloszek 164].

Uzupełniając rozważania, dodam jeszcze, że uwadze opinii społecznej umykają też inne fakty na temat nauczycielek/nauczycieli przedszkola. Zaliczę do nich:

Kapitał intelektualny i edukacyjny. Zbigniew Kwieciński podkreśla, że „wykształcenie i doskonalenie nauczycieli o nowych, innych niż dotychczas kompetencjach: w sensie treści – bardziej łącznych niż wysoko specjalistycznych, bardziej otwartych niż zamkniętych, bardziej twórczych niż odtwórczych, a w sensie charakteru roli zawodowej – odchodzących od funkcji przekaziciela i egzekutora do roli przewodnika i tłumacza” [17] jest w dzisiejszych czasach koniecznością. Nauczycielki/nauczyciele przedszkoli są wszechstronnie i interdyscyplinarnie przygotowywani do roli zawodowej podczas studiów wyższych. Jak zauważa między innymi Halina Dmochowska, „zgodnie ze standardami kształcenia absolwenci studiów magisterskich powinni dysponować rzetelnym przygotowaniem teoretycznym o charakterze interdyscyplinarnym [...], posiadać umiejętności prowadzenia badań naukowych, dostrzegania oraz rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych [...] oraz powinni być nastawieni na działanie prospołeczne oraz samokształcenie” [79]. Do pracy przyjmowani są absolwenci określonych kierunków i specjalności dających kwalifikacje do podjęcia pracy w przedszkolu [“Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych kwalifikacji”]. Większość czynnych zawodowo nauczycielek i nauczycieli

5 Stosunkowo niewiele jest badań i ich rezultatów odnoszących się wyłącznie do nauczycieli przedszkola jako jednorodnej, specyficznej grupy zawodowej. Częściej dla badaczy stanowią element szerszej grupy nauczycieli tzw. edukacji elementarnej, a niejednokrotnie w tej grupie traktowani są marginalnie.

6 Przyjmując dziecko pod opiekę, ponosi odpowiedzialność również pod względem prawnym.

przedszkoli (podobnie jak nauczycieli i nauczycielek klas I-III) dodatkowo ukończyła studia podyplomowe, na przykład z zakresu logopedii, terapii pedagogicznej, zarządzania oświatą, pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka. Leokadia Wiatrowska na podstawie przeprowadzonych badań wskazuje, że wyrażają oni przekonanie o konieczności edukacji permanentnej. Zauważa, że „wysoki stopień akceptacji i zrozumienia idei ustawicznego kształcenia wśród nauczycieli świadczy o ich dużej świadomości nauczycielskiej, której powinnością jest aktualizacja stanu wiedzy, innowacyjność w pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz wzbogacanie warsztatu pracy” [96]. Wyniki badań Jolanty Andrzejewskiej opublikowane w 2001 roku wskazują, że 66% kadry pedagogicznej przedszkoli uczestniczyło w ostatnich dwóch latach w licznych kursach i warsztatach organizowanych przez instytucje doskonalenia zawodowego oraz doradców metodycznych, a wybór kursów wynika z potrzeb społecznych i zawodowych [100]. Jak pisze Piotr Sztompka, „większa wiedza rozbudza ciekawość, nasuwa więcej nowych pytań i skłania do szukania jeszcze więcej wiedzy” [283]. Nauczycielki/nauczyciele podejmują zatem wysiłek systematycznego samokształcenia i doskonalenia zawodowego, uczestnicząc niejednokrotnie równocześnie w kilku formach [np. Wiatrowska 96], zgodnie z koncepcją Petera M. Senge organizacji uczącej się, której pracownicy poszukują nowych możliwości osiągnięcia pożądanego efektów, tworzą nowe wzorce niestereotypowego myślenia, rozwijają się w pracy zespołowej, stale się uczą.

Społeczne zaangażowanie i budowanie kapitału społecznego w społeczności lokalnej. W dyskursie poświęconym budowaniu kapitału społecznego coraz częściej podkreśla się znaczenie „licznych oddolnych, dobrowolnych stowarzyszeń, klubów, ruchów społecznych i organizacji pozarządowych” [Sztompka 293]. Nauczycielki/nauczyciele przedszkoli to osoby o wysokim poziomie zaangażowania społecznego nie tylko na rzecz dzieci i ich rodziców⁷, aktywnie angażujące się w lokalnych społecznościach, animujące wiele wydarzeń (z udziałem rodziców, dziadków, reprezentantów instytucji lokalnych), aktywnie wpływające na zmiany

mentalne i społeczno-kulturowe w otoczeniu przedszkola. Nauczyciele tworzą sieci relacji międzyludzkich, które oznaczają wzajemne zobowiązania zorientowane na przykład na realizację wspólnej idei, wspólnego celu (np. wzbogacania zbiorów lokalnej biblioteki, wsparcia schroniska dla zwierząt, sprzątania okolicznej łąki itp.). Badania przeprowadzone przez Annę Schmidt w ramach realizowanego na Wydziale Studiów Edukacyjnych projektu „Przedszkolaki na Uniwersytecie” wskazują, że nauczyciele przedszkoli systematycznie współpracują z instytucjami znajdującymi się w sąsiedztwie placówki, tworząc „uczącą się” przestrzeń edukacyjną dla dziecka i jego rodziny⁸. Ta sieć jest nie tylko bogata, ale też różnorodna i uwzględniająca specyficzne zasoby środowiska lokalnego. Potwierdza ten fakt również Jolanta Andrzejewska, pisząc, że nauczycielki i nauczyciele przedszkoli, „pracując z dziećmi w czasie wolnym, organizują dla społeczności lokalnych spotkania z poezją, koncerty dziecięce, wystawy plastyczne, występy muzyczne lub imprezy sportowe” [101]. W ten sposób, jak ujął to Robert Putnam, nauczycielki i nauczyciele przedszkoli przyczyniają się do tworzenia kapitału wiążącego (spajającego) – zacieśniania więzi pomiędzy członkami zbiorowości, ale także do pozyskiwania nowych zasobów i tworzenia kapitału pomostowego [Mikiewicz 287].

NA ZAKOŃCZENIE

Z raportu „Future of skills. Employment 2030” wynika, że w grupie poszukiwanych w przyszłości umiejętności znajdują się przede wszystkim interpersonalne, społeczne, poznawcze [Bakhshi et al.]. Tymi umiejętnościami dysponują nauczycielki i nauczyciele przedszkoli⁹, tworząc codzienność edukacyjną dzieci w wieku od 3 do 6 lat [Sorka-Fedorczuk 370-380]. Do perspektywicznych sektorów branżowych zalicza się zawody związane z edukacją [Bakhshi et al.]. Szczególnie trudno będzie zastąpić osoby zajmujące się edukacją najmłodszych. Mimo intensywnego rozwoju nowo-

7 Na ten temat zob. [Bulera and Żuchelkowska 460-464; Lulek 147-163].

8 Do instytucji, z którymi nauczyciele współpracują najczęściej, zaliczono: straż pożarną, policję, poradnie psychopedagogiczne, ratownictwo medyczne, lokalne sklepy, biblioteki, teatry, muzea, ośrodki pomocy społecznej i centra pomocy rodzinie, inne przedszkola, pocztę, straż miejską, kino, lokalną aptekę, domy kultury, domy opieki społecznej, urzędy miasta i gminy, pobliskie szkoły, fundacje i stowarzyszenia, rady osiedli itp. [Schmidt 199].

9 Na temat rozwoju zawodowego nauczyciela przedszkola zob. [Uszyńska-Jarmoc 134-145; Lubowiecka 341-361].

czesnych technologii jest mało prawdopodobne, by udało się zastąpić nauczycielkę/nauczyciela przedszkola jej/jego technologicznym odpowiednikiem. O ile w innych branżach zaangażowanie robotów zamiast ludzi wydaje się prawdopodobne nawet w całkiem nieodległej przyszłości, o tyle trudno wyobrazić sobie maszynę realizującą zadania przypisane dziś osobie pracującej z małym dzieckiem. Nauczycielka/nauczyciel przedszkola to nie tylko zawód przyszłości, to profesja już dziś deficytowa. Na nauczycielki i nauczycieli przedszkolnych czekają miejsca pracy. Od stycznia 2019 roku na stronach kuratoriów widnieją ogłoszenia wskazujące, że w całym kraju brakuje około 1,4 tysiąca nauczycieli przedszkolnych [Biszewska]. Wśród miast i województw poszukujących profesjonalistów do pracy w przedszkolach wymienia się: Kraków [Rzepecka], Warszawę [Raducha] i województwo mazowieckie, w którym brakuje 400 nauczycieli. Na Śląsku i w województwie małopolskim poszukuje się 200 nauczycieli do pracy w przedszkolu, 160 wakatów jest w województwie dolnośląskim [Biszewska]. Do opinii publicznej masowo docierają informacje na temat przechodzenia nauczycielek/

nauczycieli z przedszkoli do szkół podstawowych. Podążają za większym prestiżem? Uważam, że w tym zawodzie nie brakuje „pełnych poświęcenia misjonarzy wiedzy” [Juszczak 75], którzy pragną dobrze realizować swoją misję, pragną jednak być szanowani i doceniani. Część z nich podejmuje próbę skonfrontowania się z nowymi wyzwaniem, podejmuje decyzje zorientowane na indywidualny rozwój, ucieka przed „wrażeniem zastoju zawodowego, przytłaczającą powtarzalnością działań” [Wawrzyniak-Beszterda 154-155]. Oczywiście są w tym gronie tacy, którzy będą podążać za większym prestiżem, szacunkiem, uznaniem społecznym i z tego płynącym poczuciem spełnienia.

■ LISTA PRAC CYTOWANYCH

Adamek, Irena. *Przygotowanie dzieci do szkoły w warunkach rozwijającego się wychowania przedszkolnego na ziemiach polskich (druga połowa XIX wieku – 1918)*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000.

Andrzejewska, Jolanta. „Samokształcenie nauczycieli wychowania przedszkolnego wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku”. *Edukacja przedszkolna na przełomie tysiącleci. Wybrane zagadnienia*, edited by Sabina Guz, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie, 2001, pp. 96-102.

Bakhshi, Hasan, et al. „Future of skills. Employment 2030”. *Pearson.com*, <https://futureskills.pearson.com/research/assets/pdfs/technical-report.pdf>.

Biszewska, Joanna. „Jeden nauczyciel na trzy grupy. Brakuje 1,4 tys. nauczycieli przedszkolnych. Rzeczniczka ZNP: Wołać pracę w pizzerii”. *Gazeta.pl Junior*, 1 września 2019, <http://www.edziecko.pl/Junior/7,160035,25144307,jeden-nauczyciel-na-trzy-grupy-w-polsce-brakuje-1-4-tys.html>.

Bulera Maria, and Krystyna Żuchelkowska. „Formy współpracy przedszkola z rodzicami we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej”. Wojciech Kojs, et al., *Edukacja Jutra. VIII Tatrzanski Seminarium Naukowe*, Agencja Promocji Nauki i Kultury Menos, 2002, pp. 460-464.

CBOS. „Opinia społeczna na temat zawodów zaufania publicznego. Komunikat z badań. CBOS”, *cbos.pl*, 2004, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_073_04.PDF.

CBOS. „Prestiż zawodów. Komunikat z badań. Centrum Badań Opinii Społecznej”. *cbos.pl*, 2013, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_164_13.PDF.

Czaja-Chudyba, Iwona, and Bożena Muchacka. *Nauczyciele wczesnej edukacji*. Pertus, 2016.

Czerw, Agnieszka, and Anna Borkowska. „Praca zawodowa jako obszar realizowania misji społecznej”. *Psychologia Społeczna*, vol. 5, no. 4, 2010, pp. 303-315.

Długosz-Kurczabowa, Krystyna. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. PWN, 2008.

Dmochowska, Halina. „Współczesne kwalifikacje zawodowe nauczyciela przedszkola”. *Role współczesnego nauczyciela w zmieniającej się rzeczywistości*, edited by Krystyna Ferenc, and Stefania Walasek, Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009, pp. 71-81.

Domański, Henryk, et al. „Prestiż zawodów w obliczu zmian społecznych: 1958–2008”. *Studia Socjologiczne*, no. 4, 2010, pp. 79-119; <http://repo.pan.pl/Content/90535/mainfile.pdf>.

- Fulghum, Robert. *Wszystkiego, co naprawdę muszą wiedzieć, nauczyłem się w przedszkolu*. Translated by Julian Brudzewski, Kos, 2008.
- Gąsiorowski, Andrzej, editor. *Historia Wychowania. Słownik biograficzny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2002.
- Juszczak, Krzysztof. "Nauczyciel wobec wyzwań XXI wieku". *Obraz szkoły i nauczyciela. Egzemplifikacje teoretyczne i empiryczne*, edited by Ewa Murawska, Impuls, 2010, pp. 71-18.
- Kantar. "Zawody społecznego zaufania. 2019". *TNS Global*, http://www.tnsglobal.pl/archiwumraportow/files/2019/04/K.016_Zawody-spo%C5%82ecznego-zaufania_Oo04a-19.pdf.
- Karol, and Dorota. "Mężczyzna w szkole – gatunek wymierający". *Odkrywca Pedagog*, 24 maja 2016, <http://odkrywczypedagog.pl/mezczyzna-szkole-gatunek-wymierajacy/>.
- Krasnodębska, Anna. "Znaczenie roli kobiet w edukacji przedszkolnej". *Nauczyciel w edukacji przedszkolnej*, edited by Ewa Smak, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006, pp. 193-197.
- Kwieciński, Zbigniew. *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogiki pogranicza*. Edytor, 2000.
- Lubowiecka, Jadwiga. "Aktywność dzieci w sytuacjach edukacyjnych w przedszkolu". *Dzieciństwo i wczesna edukacja w dynamicznie zmieniającym się świecie*, edited by Małgorzata Kowalik-Olubińska, Adam Marszałek, 2012, pp. 341-361.
- Lulek, Barbara. "Pomiędzy koncentracją a rozproszeniem. O równowadze i nierównowadze sił w relacjach rodziców i nauczycieli". *W trosce o rozwój i wczesną edukację dziecka*, edited by Sabina Guz, et al., Wydawnictwo UMCS, 2015, pp. 147-163.
- mariola71. "Mężczyzna w przedszkolu – co Wy na to?". *Rodzice.pl*, <https://www.rodzice.pl/temat/mezczyzna-w-przedszkolu-co-wy-na-to/>.
- Marshall, Gordon, editor. *Słownik socjologii i nauk społecznych*. Translated by Alina Kapciak, et al., Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Mikiewicz, Piotr. *Socjologia edukacji*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.
- Otto, Patrycja, and Klara Klinger. "Przedszkolanki odchodzą z pracy. »Czujemy się jak nauczyciele gorszego sortu«". *Dziennik.pl*, 12 sierpnia 2019. <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/604929,przedszkolanki-odchodza-z-pracy-brak-opieki-dzieci.html>.
- . "»Tak« dla dzieci. »Nie« dla opiekunek. Przedszkolanki odchodzą z pracy". *GazetaPrawna.pl*, 12 sierpnia 2019, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1425709,przedszkolanki-odchodza-z-pracy.html>.
- "Pan przedszkolanka – czy facet może pracować jako przedszkolanka?". *Forum Interia.pl*, 17 lutego 2013, <https://forum.interia.pl/pan-przedszkolanka-czy-facet-moze-pracowac-jako-przedszkolanka-tematy,dId,2162309->.
- Podręcznik dla ochroniarek*. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, 1920.
- Raducha, Magdalena. "Nauczycieli brakuje już teraz. Tysiące wakatów w całej Polsce. Będzie więcej". *WP Wiadomości*, 12 czerwca 2019, <https://wiadomosci.wp.pl/nauczycieli-brakuje-juz-teraz-ty-siace-wakatow-w-calej-polsce-bedzie-wiecej-6391167612974721a>.
- Research International Pentor. "Zawody zaufania publicznego w świadomości Polaków". *Polska Izba Inżynierów Budownictwa*, 2008, https://www.piib.org.pl/pliki/rozne/zawody_zaufania_publicznego_w_swiadomosci_polakow_120308.pdf.
- "Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli z dnia 1 sierpnia 2017 r.". *Dziennik Ustaw*, pos. 1775.
- "Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 sierpnia 2019 r., zał. nr 2". *Dziennik Ustaw*, pos. 1045.
- Rzepecka, Izabela. "Po wakacjach zabraknie nauczycieli? Miasta biją na alarm". *Interia.pl Fakty*, 3 lipca 2019, <https://fakty.interia.pl/autor/izabela-rzepecka/news-po-wakacjach-zabraknie-nauczycieli-miasta-bija-na-alarm,nId,3076448>.
- Schmidt, Anna. *Współpraca na rzecz wspomagania rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym*. 2019, Wydział Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, PhD dissertation.
- Smak, Magdalena, and Dominika Walczak. "Prestiż zawodu nauczyciela w percepcji nauczycieli i byłych nauczycieli". *Edukacja*, no. 2, 2015, pp. 24-43.
- Soroka-Fedorczuk, Aneta. "Przedszkole jako obszar codzienności dziecka w kontekście wyników badań". *Dzieciństwo i wczesna edukacja w dynamicznie zmieniającym się świecie*, edited by Małgorzata Kowalik-Olubińska, Adam Marszałek, 2012, pp. 370-380.
- Speck, Otto. *Być nauczycielem*. Translated by Elżbieta Cieślak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005.
- Szkoda, Edward. "Pozycja społeczna i zawodowa nauczyciela przedszkola w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane problemy". *Nauczyciel w edukacji przedszkolnej*, edited by Ewa Smak, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2006, pp. 31-38.
- Sztompka, Piotr. *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*. Znak, 2016.
- Tyl, Anna. "Status zawodowy nauczyciela". *Nauczyciel wczesnej edukacji wobec zmian społeczno-kulturowych*, edited by Wiesława Leżańska, and Aleksandra Feliniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016, pp. 29-36.
- Uszyńska-Jarmoc, Janina. "Rozwój zawodowy nauczyciela przedszkola z perspektywy teorii konektywizmu". *W trosce o rozwój i wczesną edukację dziecka*, edited by Sabina Guz, Wydawnictwo UMCS, 2015, pp. 135-145.

Walasek, Stefania. *Opieka i wychowanie małego dziecka na łamach czasopism przełomu XIX i XX wieku*. Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2015.

Walczak, Dominika. "Prestiż zawodu nauczyciela w percepcji różnych aktorów życia szkoły". *Studia z teorii wychowania*, vol. VII, no. 4, 2016, pp. 93-115.

Waloszek, Danuta. *Nauczyciel w dzieciństwie człowieka. Doświadczenie – kompetencja – refleksyjność*, Uniwersytet Pedagogiczny, 2015.

Wawrzyniak-Beszterda, Renata. *Kapitał społeczny szkoły. Z doświadczeń biograficznych nauczycieli. Studium przypadków*, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019.

Wawrzyńska, Wanda. "Opieka nad dzieckiem w mieście przyszłości". *Życie Dziecka*, Polski Komitet Opieki nad Dzieckiem, nr V, 1936.

Weryho-Radziwiłłowiczowa, Maria. *Metoda wychowania przedszkolnego. Podręcznik dla wychowawców*. Książnica Atlas, 1931.

Wiatrowska, Leokadia. "Doskonalenie zawodowe nauczycieli". *Rola współczesnego nauczyciela w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, edited by Krystyna Ferenz, and Stefania Walasek, Oficyna Wydawnicza ATUT, 2009, pp. 85-103.

Żuchelkowska, Krystyna. "Kompetencje nauczyciela przedszkola w zmieniającym się świecie". *Nauczyciel wczesnej edukacji dzieci*, edited by Eugenia Iwona Laska, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007, pp. 9-15.

---. "Nauczyciel kreatorem zdrowia w przedszkolu". *W trosce o rozwój i wczesną edukację dziecka*, edited by Sabina Guz, Wydawnictwo UMCS, 2015, pp. 195-206.

■ ABSTRACT

THE PARADOX: THE KINDERGARTEN TEACHER – A SOCIALLY IMPORTANT PROFESSION OF LOW PRESTIGE

Kina Kuszak

This article explores the notion of the profession of a kindergarten teacher as socially important but whose social significance is also encapsulated in the statement, "A kindergarten teacher is a lady who likes children." Consequently, a person of high competences and qualifications is stripped of the professional prestige to which she or he is entitled. The author lists arguments that illustrate the complexity and multi-dimensional nature of the profession of a kindergarten teacher from the moment this occupation emerged in Poland in the 19th century.

She points to how much responsibility rests on kindergarten teachers for the wellbeing, development and education of the children entrusted in their care. What is crucial, according to the author, are the qualifications and competences of the people who undertake work with children aged three to six, obtained both as part of formal education and in the course of life-long learning as well as the responsibilities they shoulder choosing to work as kindergarten teachers.

She draws attention to the cultural, educational, intellectual, and social capital that kindergarten teachers have themselves and can unlock in their environment.

KEYWORDS: kindergarten teacher, social expectations towards teachers, public confidence professions